

SEBASTIAN MALKUSZ*

Opole

Jerozolima czasów Sedecjasza jako arena działalności proroka Jeremiasza

Informacje o horyzoncie czasowym działalności proroka Jeremiasza są zawarte już w pierwszych trzech wersetach księgi. Według tych danych sługa słowa z Anatot prowadził swoją działalność prorocką za czasów trzech kolejnych władców Judy – Jozjasza, Jojakima oraz Sedecjasza¹. Tematem niniejszego artykułu jest historyczno-archeologiczne tło wystąpienia proroka w Jerozolimie czasów Sedecjasza. Król ten nie był jednak wielkim budowniczym i kształt miasta został wypracowany przez jego poprzedników. W pierwszym punkcie zostanie przedstawiony rys historyczno-archeologiczny miasta do czasów panowania Sedecjasza. W drugim zostaną poddane analizie rządy króla oraz jego doradców, a także kondycja duchowa i moralna mieszkańców świętego miasta. Trzeci punkt przybliży miejsca Jerozolimy wspomniane w Księdze Jeremiasza. Natomiast w czwartym będzie można odnaleźć teksty Księgi Jeremiasza odnoszące się do czasów Sedecjasza.

* Autor jest doktorantem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego.

Dane chronologiczne pierwszych słów księgi stanowią podstawę do określenia daty narodzin Jeremiasza, powołania go na proroka oraz wyznaczają ramy czasowe jego działalności. Badacze jednak nie są zgodni w żadnym z powyższych punktów. Narodziny proroka sytuuje się ok. 650 r. przed Chr. (np. L. STACHOWIAK, *Księga Jeremiasza, Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* [PSSST X, 1], Poznań 1967, s. 37; G. FISCHER, *Jeremia 1–25* [HThK. AT], Freiburg 2005, s. 99), 640 r. przed Chr. (np. J. R. LUNDBOM, *Jeremiah 1–20. A New Translation with Introduction and Commentary* [The Anchor Bible 21, A], New York 1999, s. 107; T. BRZEGOWY, *Prorocy Izraela*, cz. 1, Tarnów 1999, s. 177), a nawet 627/6 r. przed Chr. (np. W.L. HOLLADAY, *Jeremiah 2. A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah. Chapters 26–52* [Hermeneia], Minneapolis 1989, s. 25–26; P. WŁODYGA, *Oblubieniec i oblubienica. Metaforyka małżeńska Jeremiasza*, Kraków 2003, s. 61–71) – dacie, która tradycyjnie przyjmowana jest jako powołanie Jeremiasza na proroka. Przyjęcie ostatniej daty wyklucza albo przynajmniej bardzo ogranicza możliwość prorockiej działalności męża Bożego z Anatot w czasach panowania Jozjasza.

1. Jerozolima do czasów Sedecjasza

1.1. Nazwa i położenie

Jerozolima jest wzmiankowana w Piśmie Świętym ponad 800 razy². Na pierwszy biblijny ślad późniejszej Jerozolimy natrafiamy podczas lektury Księgi Rodzaju, kiedy to Melchizedek – król Salemu i kapłan Boga Najwyższego, spotkał się z Abramem, ofiarując mu chleb i wino (Rdz 14,18). Wymieniony w tekście biblijnym Salem bywa często, choć nie zawsze, identyfikowany przez uczonych jako późniejsza Jerozolima. Jeszcze wcześniejszych informacji dostarczają nam teksty pozabiblijne. Teksty z Ebla, które sięgają ok. 2500 r. przed Chr., wymieniają miasto Urusalim. Nazwa ta pojawia się również w tekstach egipskich sprzed 2000 lat przed Chr. Świadcami podobnej nazwy (Urusalimmu) są ponadto spisane po akadyjsku listy z Tell el Amarna na terenie starożytnej Asyrii. Dokumenty te pochodzą z 1350 r. przed Chr³. Pierwotną formą hebrajską nazwy miasta było prawdopodobnie Jeruszalem, która w późniejszych czasach przyjęła podwójną formę Jeruszalajim⁴. Nazwa ta znaczy prawdopodobnie „założone przez (boga) Szalema”. Autorzy biblijni mówiąc o Jerozolimie używają także innych nazw, takich jak np. „Miasto Dawidowe” (2 Sm 5,9), „Misto Judy” (2 Krn 25,28)⁵, a przede wszystkim Syjon⁶.

Jerozolima jest położona ok. 52 km na wschód od Morza Śródziemnego i ok. 22 km na zachód od Morza Martwego. Miasto leży na wzniesieniach, stanowiących część gór ciągnących się od północnych Gór Samarii do południowych Gór Judzkich, które przechodzą następnie w płaskowyż Negewu. W rejonie Jerozolimy góry te osiągają wysokość ok. 800 m n.p.m. W pobliżu wzgórza Ofel, zabezpieczonego z zachodniej strony doliną Tyropeon, a ze wschodniej doliną Cedronu, znajduje się źródło Gihon. Ukształtowanie terenu było więc naturalnym sojusznikiem mieszkańców wzgórza. Otaczające je doliny zapewniały bezpieczeństwo, a pobliskie źródło dostarczało wodę. Nie dziwi zatem fakt wczesnego osadnictwa na tym terenie.

² H. STRAKOWSKI, *Jerozolima. Szkic historyczno-archeologiczny*, w: S. ŁACH (red.), *Ze współczesnej problematyki biblijnej*, Lublin 1961, s. 131.

³ A.S. JASIŃSKI, *Jerozolima – promień miłości Jahwe*, Kraków 1999, s. 12–13.

⁴ Na temat motywów zmiany nazwy miasta zob. H. STRAKOWSKI, *Jerozolima. Szkic historyczno-archeologiczny*, s. 131.

⁵ Biblia Tysiąclecia posługuje się w tym miejscu nazwą „Miasto Dawidowe”.

⁶ Na temat pierwotnego znaczenia pojęcia, jego rozwoju oraz teologii zob. T. JELONEK, *Syjon biblijny*, Kraków 2010.

1.2. Rys historyczno-archeologiczny

Na terenie Palestyny od zawsze wzrok archeologów był skupiony przede wszystkim na Jerozolimie. Już od połowy XIX w. podjęto wykopaliska na terenie Starego Miasta i Miasta Dawidowego. Jerozolima czasów Sedecjasza stanowiła dziedzictwo pracy urbanizacyjnej wielu pokoleń królów najpierw zjednoczonego, a później podzielonego królestwa. Pierwszym królem Izraela, który zamieszkał w Jerozolimie i obrał ją sobie za stolicę, był Dawid. Król nie założył miasta, ale je zdobył ok. 1000 r. przed Chr. Miasto należało bowiem do Jebuzytów. Twierdza Jebus, nazywana Syjonem (2 Sm 5,7; 1 Krl 8,1), zajmowała powierzchnię 12 akrów zamieszkiwanych przez ok. 1000 osób. W czasach Dawida miasto powiększyło się o 3 akry, a liczba mieszkańców uległa podwojeniu. W tym okresie umocniono mury, zwłaszcza w pobliżu źródła Gihon (2 Sm 5,9), wybudowano dzielnicę mieszkalną (1 Krl 11,8), pałac królewski (1 Km 14,1; 2 Sm 5,11), ale przede wszystkim sprowadzono Arkę Przymierza i wzniesiono ołtarz na klepisku Ornana Jebuzyty (2 Sm 24,16-25). Miasto Dawidowe stało się zatem stolicą narodu. Nie tylko polityczną, ale również, a może zwłaszcza, religijną. Następca Dawida, Salomon, kontynuował rozbudowę miasta. Skala prac była jednak dalece większa niż ta z czasów jego ojca. Jerozolima objęła teren 32 akrów, na którym mieszkało 5000 osób. Salomon zagospodarował tereny na północ od dotychczasowego miasta. Największym osiągnięciem architektonicznym króla była niewątpliwie świątynia (1 Krl 6,1-38; 7,13-51) oraz olbrzymi kompleks pałacowy, na który składały się: sam pałac, dom lasu Libanu, sala kolumnowa, sala tronowa i dom córki faraona (1 Krl 7,1-12). W realizacji planów budowlanych wspomógł go Hiram, król fenicki, dostarczając mu nie tylko surowców, ale również wykwalifikowanych rzemieślników (1 Krl 5,15-32).

Wraz ze śmiercią króla rozpoczął się proces upadku zarówno samego królestwa (podział na królestwo Izraela i Judy), jak i jego stolicy. Miasto musiało stawiać czoła nie tylko wrogom zewnętrznym, ale również niezgodzie wewnętrznej. W 925 r. przed Chr. za sprawą faraona Szeszonka obrabowano świątynię i pałac królewski (1 Krl 14,25n; 2 Km 12,1-4). W 910 r. przed Chr. król Judy, Asa, chcąc zawrzeć przymierze z królem Aramu Ben-Hadadem przeciwko władcy izraelskiemu Baszy, ofiarował mu złoto i srebro ze świątyni oraz pałacu (1 Krl 15,18n; 2 Km 16,2n). Kolejną falę nieszczęść stanowiły: najazd Filistynów oraz plemion arabskich, który miał miejsce ok. 849 r. przed Chr. (2 Km 21,16n), najazd króla Aramu Chazaela w czasach panowania Joasza (2 Krl 12,18n), a także najazd Joasza, króla izraelskiego, na Amazjasza (2 Krl 16,8; 2 Km 28,21). Jerozolima w tych czasach albo sama oddawała swe bogactwa, szukając sojuszy, albo też ulegając przeciwnikowi, musiała patrzeć, jak ci siłą rabują ich skarby. Sojusz szukał zatem również w 736 r. przed Chr. u Tiglat-Pilesera III król judzki Achaz (2 Krl 16,8; 2 Km 28,21), a w 701 r. przed

Chr. bogactwa Jerozolimy zostały złożone przez Ezechiasza u stóp Sennacheryba (2 Krl 18,14-16)⁷.

Trudne czasy wymusiły na władcach Jerozolimy troskę o obronność miasta. Na początku VIII w. przed Chr. rosnąca potęga Asyrii zmusiła króla Amazjasza do restauracji murów i budowy wież (2 Krn 26,9). Jego potomek, Jotam, kontynuował pracę ojca, przede wszystkim na wzgórzu Ofel (2 Krl 15,35; 2 Krn 27,2n). Szczególnie zagrożony ze strony Asyrii poczuł się panujący w latach 716–687 przed Chr. Ezechiasz. Jego zasługą było wybudowanie nowego muru, wzmocnienie Millo⁸ oraz dotychczasowych murów obronnych wraz z wieżami (2 Krn 32,5), a także przekopanie kanału doprowadzającego wodę ze źródła Gihon do znajdującej się wewnątrz miasta sadzawki Siloe⁹. Następca Ezechiasza, Manasses (ok. 687–642 r. przed Chr.), zbudował zewnętrzny mur otaczający miasto Dawida na zachód od źródła Gihon i dokoła Ofelu (2 Krn 33,14). W czasach panowania Jozjasza (ok. 641–609 r. przed Chr.) spotykamy się z rozkwitem życia miejskiego i wiejskiego. Liczne miasta posiadały tłocznie wina i oliwy oraz farbiarnie. W samej zaś Jerozolimie natrafiono na ślady warsztatu jubilerskiego. Wysokiego poziomu architektury czy murarki nie znaleziono jednak nigdzie¹⁰. Tragiczna śmierć króla rozpoczęła silne uzależnienie królestwa Judy najpierw od Egiptu, a później Babilonu.

Stolica Judy na przełomie VIII i VII w. przed Chr. zajmowała powierzchnię przekraczającą 110 akrów, rozciągając się aż na wzgórza zachodnie, gdzie znajdowało się Miasto Górne (Nowe) (2 Krl 22,14; So 1,10-11). Wykopaliska archeologiczne dostarczyły nam informacji na temat kilku ciekawych budynków z tego okresu. Jednym z nich jest tzw. „Dom Ahieła”. Był on położony w pobliżu sadzawki Siloe w Mieście Dawida. Wokół głównego budynku o długości 12 m i szerokości 8 m znajdowały się jeszcze inne pomieszczenia, w których odkryto sporą liczbę drobnych przedmiotów, a także dużą ilość wyrobów ceramicznych. Znalezione na terenie domu ostraki dwukrotnie wymieniają imię Ahiel. Nie mniej interesującym obiektem jest

⁷ H. STRĄKOWSKI, *Jerozolima. Szkic historyczno-archeologiczny*, s. 135.

⁸ Na temat znaczenia tego terminu zob. L.E. TOOMBS, *Millo*, w: P.J. ACHTEMEIER (red.), *Encyklopedia biblijna*, Warszawa 1999, s. 763; A.S. JASIŃSKI, *Służcie Jahwe z weselem. Kyriologia starotestamentalna na tle środowiska biblijnego*, Opole 1998, s. 50; TENŻE, *Jerozolima sprzed trzech tysięcy lat*, „Scriptura Sacra” 3 (1999), nr 3, s. 186; A. FIGURA, *Zabudowa akropolu w Jerozolimie od czasów panowania Dawida (ok. 1000 r. przed Chr.) do 586 r. przed Chr.*, RBL 41 (1988), nr 6, s. 488.

⁹ Od tego momentu stolica państwa zaopatrywana była w trzy systemy wodne mające swój początek u źródła Gihon. Pierwszym był tzw. Szyb Warrena (21 m), nazwany tak na cześć jego odkrywcy, angielskiego inżyniera Ch. Warrena. System prowadził wodę do podziemnej sadzawki, z której czerpano ją wiadrami. Drugim systemem, zwanym Tunelem Siloe (ok. 390 m), woda była kierowana wzdłuż dna doliny Cedron do południowej części „Miasta Dawida”. Zadaniem tego tunelu było m.in. nawadnianie pól uprawnych w dolinie Cedronu. Trzeci, najbardziej znany, system wodny, który zaopatrywał ówczesną Jerozolimę w wodę, był Tunel Ezechiasza (553 m). Kanał ten prowadził wodę do leżącej w południowej części miasta sadzawki Siloe (A. FIGURA, *Zabudowa akropolu*, s. 495). Więcej na temat systemu wodnego starożytnej Jerozolimy zob. A.S. JASIŃSKI, *System wodny Jerozolimy*, w: Z. MAŁECKI (red.), *W drodze do Jerozolimy*, Opole 2001, s. 9–15.

¹⁰ S. GADECKI, *Archeologia biblijna*, t. I, Gniezno 1994, s. 334.

tw. „Dom Dokumentów” Znalezione w nim ok. 50 zaopatrzonych w pieczęcie dokumentów, na których widnieją hebrajskie imiona. Niektóre z nich przypominają imiona postaci biblijnych, np. „Gemaryahu syn Szafana”, który piastował funkcję sekretarza lub pisarza w okresie panowania króla Jojakima (608–598 r. przed Chr. – zob. Jr 36,10). Niewykluczone, iż „Dom Dokumentów był urzędowym archiwum. Wskazuje na to jego położenie na granicy Miasta Górnego i Ofelu¹¹.

2. Stan miasta w czasach panowania Sedecjasza

Przełom VII i VI w. przed Chr. należał do jednego z trudniejszych w historii narodu wybranego. Małemu królestwu Judy, leżącemu w strefie wpływów wielkich potęg starożytnego świata, czas upływał w stałym poczuciu zagrożenia. Od północy zagrażało najpierw, chylące się już ku upadkowi, imperium asyryjskie, a następnie dowodzone przez swego wielkiego wodza Nabuchodonozora imperium babilońskie. Południe też nie było bezpieczne. Tam odkąd sięgała świadomość Judejczyków panował, raz mniej a raz bardziej potężny, Egipt. Tragiczną datą dla królestwa Judy był 609 r. przed Chr., kiedy poległ jego wielki król – Jozjasz. Od tego momentu Juda stała się wasalem Egiptu. Nowy władca Jerozolimy, Joachaz, został uprowadzony, a na jego miejsce osadzono Eliakima, któremu na znak poddaństwa Egipt zmienił imię na Jojakim. Ten zaprzepścił całą reformę religijną zapoczątkowaną przez swego ojca, Jozjasza. Jego polityka doprowadziła do wielkiej katastrofy w 597 r. przed Chr., kiedy to Jerozolima została zdobyta przez Nabuchodonozora. Król nie dożył jednak tej chwili, umierając na krótko przed oblężeniem. Jego miejsce objął Joakin (Jechoniasz, Koniasz). Stolica została wprawdzie ocalona, wielki wódz babiloński nie miał bowiem zamiaru niszczyć świętego miasta, ale została okrutnie poniżona. Świątynię ograbiono, a króla razem z elitą narodu uprowadzono do obcej ziemi. W takim czasie, w takiej Jerozolimie na tronie stolicy królestwa Judy zasiadł, a raczej został osadzony, trzeci syn Jozjasza – Mattaniasz, który otrzymał od zdobywców imię Sedecjasz.

Jerozolima potrzebowała silnego i sprawnego władcy, który potrafiłby pewną ręką przeprowadzić swój lud przez czasy kryzysu. Potrzeba było ostrożnej i mądrej polityki zagranicznej, zdecydowanego działania. Stolica potrzebowała również przywódcy religijnego na miarę Jozjasza, który podtrzymałby słabnącego ducha narodu. Niestety Sedecjasz nie potrafił dać Jerozolimie żadnej z tych rzeczy. Ostra jest zatem krytyka tego króla w opinii badaczy, którą można usłyszeć choćby w głosie G. Ricciottiego: „Postać ostatniego króla judzkiego, gdyby nie była ściśle związana z ostateczną katastrofą królestwa i całego narodu, wyglądałaby raczej humorystycznie.

¹¹ A.S. JASIŃSKI, *Służcie Jahwe z weselem*, s. 55–56.

Pewną jest rzeczą, że Sedecjasz na tym tronie i w takich warunkach był tragicznym niedołęgą¹². Więcej wyrozumiałości wykazuje J. Warzecha, pisząc: „Trzeba przyznać, że sytuacja Sedecjasza była obiektywnie bardzo trudna. Nie miał on bowiem wielkiego wyboru w znalezieniu sztabu urzędników, gdyż elita polityczna została uprowadzona. Nie zdobył też wielkiego autorytetu ani poparcia, gdyż nie wszyscy uważali go za króla. Wielu bowiem Judejczyków, i to nie tylko wygnańców, za prawowitego króla uznawała przebywającego na wygnaniu Jojakina. Według jego panowania liczono czas na wygnaniu (Ez 1,2; 8,1; 20,1; 24,1). I wreszcie – nie był to człowiek takiego formatu jak Jozjasz”¹³.

Jeruzolima czasów Sedecjasza zarówno politycznie, jak i religijnie kierowała się ku przepaści. Politycznie dlatego, że nie dość, że król był człowiekiem słabym, chwiejnym, to jeszcze otaczali go źli doradcy. Filoegipskie stronnictwo stale przekonywało trzeciego syna Jozjasza, by wypowiedział posłuszeństwo Nabuchodonozorowi. Sedecjasz nie potrafił się zdecydować. Najpierw był on gospodarzem międzynarodowego spisku antybabilońskiego w 594 r. przed Chr. z udziałem Edomu, Moabu, Ammonu, Tyru i Sydonu (Jr 27,3). Później zreflektował się jednak i pozostał na pewien czas wierny Nabuchodonozorowi. Doradcy jednakże potrafili wykorzystać chwiejność Sedecjasza i w 588 r. przed Chr. król ostatecznie przeszedł na stronę Egiptu. W skład owych doradców wchodził nie tylko politycy, ale również fałszywi prorocy, którzy zachęcali do sojuszu z Egiptem. Nie chciano słuchać prawdziwego męża Bożego, który głosił nadchodzącą katastrofę. Katastrofa polityczna płynnie przechodzi tutaj w katastrofę religijną. Naród w pewien sposób dalej wierzył w Boga Jahwe, ale czynił to w sposób swoisty. Stanowił On wprawdzie nadal gwarant trwałości Jeruzolimy, ale nie przeszkadzało to mieszkańcom stolicy wyznawać również innych bożków. Panował synkretyzm religijny, połączony z fałszywym przekonaniem o Bożej protekcji świętego miasta, które przecież dawno przestało wsłuchiwać się w głos swego Pana. W parze z degradacją kondycji religijnej szła degradacja moralna mieszkańców stolicy. Głosiciel słowa Bożego – Jeremiasz został nieuczciwie posądzony o zdradę, wtrącony do więzienia i pobity, by następnie zostać umieszczonym w cysternie pełnej błota, oczekując niechybnej śmierci. Wysłuchiwanie się Jeremiasza w głos Boży i jego trzeźwość myślenia została wzięta za defetyzm, który chciano zlikwidować. Prorok jednak ocalał za sprawą Ebedmeleka, który wstawił się za Jeremiaszem u Sedecjasza. Król z jednej strony wsłuchiwał się w głos proroka, lecz z drugiej strony był zbyt słaby i tchórzliwy, by podjąć zdecydowane kroki. Świadczy o tym choćby Jr 38,17-19: „Jeremiasz powiedział wtedy do Sedecjasza: «To mówi Pan, Bóg Zastępów, Bóg Izraela. Jeżeli dobrowolnie wyjdiesz do dowódców króla babilońskiego, uratujesz

¹² G. RICCIOTTI, *Dzieje Izraela*, Warszawa 1956, s. 413.

¹³ J. WARZECHA, *Historia dawnego Izraela*, Warszawa 2005, s. 340–341.

swoje życie, a miasto to nie ulegnie pożodze ognia; ty zaś będziesz żył wraz ze swą rodziną. Jeżeli zaś nie wyjdiesz do dowódców króla babilońskiego, miasto to dostanie się w ręce Chaldejczyków, którzy spalą je ogniem; ty zaś nie ujdiesz ich ręki». Król Sedecjasz powiedział do Jeremiasza: «Obawiam się mieszkańców Judy, którzy przeszli do Chaldejczyków, by czasem mnie nie wydano w ich ręce i by mnie nie wyszdzili»¹⁴ O słabej kondycji moralnej stolicy świadczy również skandaliczne potraktowanie niewolników, którym najpierw przywrócono wolność, by później na powrót uczynić ich niewolnikami (Jr 34,8-11).

Zgubna polityka Sedecjasza doprowadziła do inwazji Nabuchodonozora na królestwo judzkie. Doskonale ufortyfikowana stolica, zaopatrzona w dobry system wodny, potrafiła bohatercko opierać się wojsku Babilonu przez 18 miesięcy. Wiara mieszkańców stolicy w odparcie ataku została wzmocniona w momencie, gdy na ratunek przybyli Egipcjanie. Nabuchodonozor był wtedy zmuszony do przerwania oblężenia. Nadzieja okazała się jednak płonna, gdyż wojska faraona szybko zostały zmuszone do ucieczki, a władca imperium babilońskiego podjął przerwane oblężenie, by zakończyć je zdobyciem wyczerpanej z głodu (2 Krl 25,3) Jerozolimy w 586 r. przed Chr. Król próbował ratować się ucieczką, lecz został pojmany i pozbawiony wzroku, a ostatnim obrazem, jaki ujrzał, była śmierć jego synów.

Za sprawą Nabuchodonozora i jego niszczycielskiej armii Jerozolima na kilkadziesiąt lat obróciła się w ruinę. Skala dewastacji miasta była przerażająca: „Zabudowa została spalona a mury całkowicie zburzone (2 Krl 25,8-10; 2 Krm 36,18-19). Wszystkie odkryte przez archeologów budowle tego okresu noszą na sobie ślady gwałtownego zniszczenia, potwierdzając dane biblijne o upadku miasta. Dotyczy to odsłoniętych fragmentów murów, Domu Aszlara, Domu Ahieła, archiwum. Uległy zniszczeniu również dom mieszkalny, podobnie jak i sama Świątynia (...). Obraz ruin miasta możemy odczytać z opisu Ne 2,13-14: «I wyruszyłem nocą przez Bramę nad Doliną, potem obok Źródła Smoczego do Bramy Śmietników; i badałem mury Jerozolimy, które miały wylomy, a bramy jej były strawione ogniem. Gdy przeszedłem do Bramy Źródlanej i do Stawu Królewskiego, zwierzę, na którym jechałem, nie miało możliwości przejść». Jerozolima w okresie Pierwszej Świątyni była miastem dostosowanym do spełniania funkcji stołecznej, jej wielkość została jednak raptownie unicestwiona na początku VI w. przed Chr. Miała się ona powtórzyć dopiero w czasach Heroda Wielkiego”¹⁴.

¹⁴ Tamże, s. 56.

3. Miejsca Jerozolimy w Księdze Jeremiasza¹⁵

Księga Jeremiasza wymienia szereg miejsc położonych na terenie Jerozolimy. Poniżej zostanie przedstawiony zestaw tych miejsc. Pogrubione sygnatury wskazują na teksty odnoszące się do czasów panowania Sedecjasza lub wydarzeń następujących bezpośrednio po nich – zburzenie Jerozolimy:

Miejsce	Sygnatura	Opis
Bramy, mury	1,15; 21,4	Zapowiedź oblężenia Jerozolimy
	17,19-27	Polecenie Boże, by Jeremiasz stanął w bramie synów narodu i wszystkich bramach miasta i głosił konieczność święcenia szabatu
	19,2	Wyjście Jeremiasza ku dolinie Ben Hinnom przy bramie Harsit, gdzie miał miejsce czyn symboliczny z glinianym naczyniem
	31,38.40	Wymienienie Bramy Narożnej i Bramy Końskiej przy nakreśleniu ram terytorialnych odnowionej Jerozolimy
	37,11-14	Zatrzymanie proroka w bramie Beniamina pod pretekstem ucieczki do Babilończyków
	38,7	Brama Beniamina jako miejsce interwencji Ebedmeleka na rzecz Jeremiasza przebywającego w cysternie
	39,4; 52,7	Ucieczka Sedecjasza wraz z wojownikami podczas oblężenia miasta
	39,8; 52,14	Zburzenie murów jerozolimskich
Ulice, place	5,1; 6,11; 7,17.34; 9,20; 11,6.13; 14,16; 33,10; 44,6.9.17.21	Drobne wzmianki
	37,21	Zaopatrywanie uwięzionego w wartowni Jeremiasza chlebem z ulicy piekarzy
Świątynia	7,1–8,3	Mowa Jeremiasza w świątyni
	19,14–20,6	Proroctwo Jeremiasza w świątyni i uwięzienie go przez Paszchura (zakucie w kłodę przy Wyższej Bramie Beniamina)

¹⁵ Przy sporządzaniu wykazu miejsc bardzo pomocny był wykaz znajdujący się w G. FISCHER, *Jeremia 26–52* (HThK. AT), Freiburg 2005, s. 692.

	24,1-10	Wizja dwóch koszy fig ustawionych przed świątynią
	26,1-19	Mowa Jeremiasza w świątyni i jego przeshuchanie u wejścia Bramy Nowej
	28,1-17	Spór Jeremiasza z Chananiaaszem w świątyni
	35,1-19	Przykład Rekabitów
	36,1-10	Powstanie pierwszego zwoju i odczytanie go w sali Gemariasza na górnym dziedzińcu u wejścia do Bramy Nowej
	38,14-26	Potajemna rozmowa Sedecjasza z prorokiem przy trzecim wejściu do świątyni
	50,28	Zniszczenie świątyni jako motyw pomsty Boga nad Babilonem
	52,12-13.17-23	Splądrowanie i zburzenie świątyni
Tofet, dolina Ben Hinnom	2,23; 7,31n; 32,35	Opis bałwochwalczych praktyk w dolinie Ben Hinnom
	19,1-13	Boże polecenie czynu symbolicznego z glinianym naczyniem w dolinie Ben Hinnom
	31,40	Uświęcenie m.in. Doliny trupów i popiołów (dolina Ben Hinnom) w dniach odnowienia Jerozolimy
Dom garncarza	18,1-12	Słowo Boże skierowane do Jeremiasza w domu garncarza
Dom kanclerza Jonatana	37,1-16	Uwięzienie Jeremiasza w domu kanclerza Jonatana za domniemaną chęć ucieczki do Babilończyków
	37,20	Skierowana do Sedecjasza prośba proroka, by król nie odsyłał go do więzienia w domu kanclerza Jonatana
	38,26	Król, żądając dyskrekcji od Jeremiasza poleca, by ten w razie pytań o treść rozmów proroka z królem odpowiedział, że Jeremiasz prosi o to, by Sedecjasz nie posyłał go z powrotem do domu Jonatana
Pozostałe domy	39,8; 52,13	Wzmianki o spaleniu „domów ludu”, „wszystkich domów Jerozolimy”, „większych domów”
Kompleks pałacowy	22,1-9	Wygłoszone w pałacu proroctwa przeciw królowi judzkiemu

	22,13-19	Proroctwo o Jojakimie – dbałość króla o swój dom zamiast poddanych
	36,11-26	Odczytanie przez Barucha w komnacie kanclerza Eliszamy pierwszego zwoju i spalenie go przez króla Jojakima w rezydencji zimowej
	39,8; 52,13	Zburzenie pałacu
	32,1–33,26	Więzienie w wartowni pałacowej – rozmowa Sedecjasza z Jeremiaszem; symboliczne kupno pola; modlitwa proroka; zapowiedzi odnowienia
	37,17-21	Potajemne spotkanie w pałacu Sedecjasza z Jeremiaszem; królewska interwencja przenosząca proroka z więzienia w domu kanclerza Jonatana do wartowni pałacowej
	38,1-13	Więzienie w wartowni pałacowej (wzmianka o szatni zapasowej w domu królewskim, z której Ebedmelek bierze znoszoną odzież pomocną w wydobywaniu proroka z cysterny) – wtrącenie sługi Bożego z Anatot do cysterny (na terenie wartowni), interwencja Ebedmeleka, wydobywanie proroka z cysterny
	38,27-28a	Więzienie w wartowni pałacowej – przesłuchanie Jeremiasza na temat treści jego rozmowy z królem; informacja podająca, że prorok przebywał w wartowni aż do zdobycia Jerozolimy
	39,13-18	Uwolnienie Jeremiasza z wartowni pałacowej; słowa Boże skierowane do proroka, gdy ten przebywał jeszcze w więzieniu, zapowiadające ocalenie Ebedmeleka
Ogrody królewskie	39,4; 52,7	Ucieczka Sedecjasza wraz z wojownikami podczas oblężenia miasta
Wieża Chananeela, wzgórze Gareb, Goah	31,38-39	Wymienienie wieży Chananeela, wzgórza Gareb i Goah przy nakreśleniu ram terytorialnych odnowionej Jerozolimy

4. Teksty Księgi Jeremiasza odnoszące się do czasów Sedecjasza

Niezwykle pomocne narzędzie w analizie obrazu epoki, w której działał mąż Boży z Anatot, stanowi apendyks 11 do komentarza Księgi Jeremiasza autorstwa

J.R. Lundboma¹⁶. Uczony porządkuje w tym miejscu teksty księgi według klucza historycznego. Apendyks zawiera dwanaście istotnych momentów w historii narodu wybranego z przełomu VII i VI w. przed Chr., którym przypisane są konkretne teksty. Przypisanie fragmentów księgi określonym czasom niekoniecznie wskazuje na ich redakcję w tym okresie, często wskazuje ono jedynie momenty historyczne, do których się odnoszą. W tabeli poniżej zostaną zaprezentowane trzy grupy tekstów wyszczególnionych przez Lundboma. Z czasami Sedecjasza związane są przede wszystkim dwie pierwsze grupy tekstów, ale wiele danych dotyczących czasów tegoż króla zawiera również trzecia kolumna tabeli:

Wczesne rządy Sedecjasza (597–594 przed Chr.)	Wokół upadku Jerozolimy w 586 r. przed Chr.	Po upadku Jerozolimy i drugie uprowadzenie Żydów w 586 r. przed Chr.
4,9-10	3,16b-18	1,1-3
5,10-13	4,11-12,18	5,18-19
12,14-17	21,1-10	10,25
23,5-8.13-18.21-40	23,19-20 (=30,23-24)	30,18-21
27,1-22	30,5-7	31,1
28,1-17	30,10-11 (=46,27-28)	31,23-30.35-40
37,1-2	30,12-17	33,10-26
49,1-22	31,31-34	39,1-14
50,1-17a.18-46	32,1-44	40,1-6
51,1-14.25-45.47-64a	33,1-9	46,1
	34,1-22	50,17b
	37,3-21	51,11bc
	38,1-28	51,64b
	39,15-18	52,1-27

Jerusalem as a place of Jeremiah's activity in Zedekiah's times

SUMMARY

Information about the time horizon of the prophet Jeremiah's activities can be already found in the first three lines of the book. According to these data, servant of the word from Anathoth conducted his prophetic activities during the reign of three successive rulers of Judah: Josiah, Jehoiakim and Zedekiah. The subject of this article is historical-archaeological background for the prophet's appearances in Jerusalem, during the Zedekiah times. This king was not, however, a great builder and shape of the city was developed by his

¹⁶ J. R. LUNDBOM, *Jeremiah* 37–52 [The Anchor Bible 21, C], New York 2004, s. 582–585.

predecessors. The first paragraph is therefore a historical-archaeological outline of the city prior to Zedekiah's reign. The second paragraph provides an analysis of the rule of the king and his advisors, as well as the spiritual and moral condition of the inhabitants of the holy city. The third section introduces the places of Jerusalem mentioned in the book of Jeremiah. In the fourth paragraph, one can find texts of Jeremiah's book that refer to the time of Zedekiah.

Słowa kluczowe: Księga Jeremiasza; Sedecjasz; historia czasów biblijnych; archeologia biblijna.

Keywords: the book of Jeremiah; Zedekiah; biblical history; biblical archeology.